

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд

«Травма и празник. Сакрализация и трансформация на възпоменателното честване»

на Илияна Николаева Хубенова

за присъждане на образователната и научната степен «доктор», в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление

3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма
„Културология - Културно наследство и местна идентичност“

от проф. д-р София Василева, Университет по библиотекознание и информационни технологии, катедра «Култура, историческо наследство и туризъм», член на НЖ, съгласно Заповед РД-38-252/16.05.2023 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“

Настоящият дисертационен труд е посветен на значим научен проблем, свързан с необходимостта от изследване на развитието и трансформациите на възпоменателните чествания на Априлското въстание и Освобождението. Дисертационността на темата се определя и от липсата до момента на самостоятелно монографично изследване по тази тематика. Особено слабо проучена в това отношение е епохата между двете световни войни.

Информация за докторанта

Илияна Хубенова е била редовен докторант към катедра „Културология“, зачислена през 2019 г. В периода 2015 – 2018 г. придобива последователно бакалавърска степен по „Културология“ /2015 г./ и магистърска степен в специалност „Мениджмънт и социализация на културното наследство“ /2018 г./. Приложената от докторантката биографична справка показва, че тя успешно се реализира в сферата на образователната квалификация, която е придобила. Работи

като културен и административен мениджър и придобива професионален опит, както в организации за съвременно изкуство и култура, така и в традиционни институции като читалища и книжарници. Има опит в организиране на културни прояви, създаване на културни продукти и в работа по проекти в тази сфера.

Представяне и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем от 186 стр. и е структуриран в увод, пет глави, заключение, библиография, и приложения. В края на всяка глава са формулирани изводи. В синтезиран вид изводите са представени и в заключението на дисертационния труд. Библиографията включва 116 заглавия, от които 101 заглавия на публикувана научна литература, и 15 позиции на архиви, от които са привлечени в научно обръщение непубликувани към момента архивни материали, както и публикувани материали, издирени от архивните фондове. Дисертацията съдържа приложения, включващи онагледяващи материали, издирени в резултат на извършени от И. Хубенова теренни проучвания, основно фотографски снимки – личен архив на авторката, снимков материал издирен в архиви на музеи, читалища и общини по места. Приложенията съдържат и проведени интервюта с музейни, читалищни и общински специалисти.

Изследването впечатлява с широкия си хронологичен обхват, с използваната методика и с големия обем анализирана и систематизирана информация, която е резултат от системни теренни проучвания на докторантката, осъществени в периода от 2017 – до 2021 г.

Въпреки традиционния си интерес към тази проблематика, задълбочени научни изследвания по темата за развитието във времето на възпоменателните чествания на Априлското въстание и Освобождението и трансформацията им в празник не са провеждани досега. Оскъдни са и локалните краеведски публикувани проучвания по тази проблематика. Това обуславя и значимостта на дисертационния труд.

Докторантката ясно е формулирала целта на изследването, поставените задачи, изследователската теза. Конкретна цел на дисертационния труд е посредством направени теренни проучвания и ясно формулирана работна хипотеза

да проследи в дълъг хронологичен период /от Освобождението – до днес/ развитието на възпоменанията за тези събития, техните трансформации и позиционирането им в полето на съвременната празничност. По-обща, но също толкова значима цел на дисертацията е да се представи и символната страна на този процес, да се потърси отговор на въпроса за трансформацията на възприятията и паметта на съответните общности, която се изразява в преобразуване на възпоменанието в празник. Текстът представя изследователското поле, като се основава на оригинален концептуален модел на изследване, който обхваща развитието на честванията от самото им възникване до съвременното (включително и предисторията на основния наратив и неговото развитие и утвърждаване в научното поле и общественото съзнание). Обръща се внимание на символите и значенията, които се влагат в годишнините. Изследователският поглед се насочва и към публиките и техния профил, за да се изведат изводите за значенията, които общността влага в честванията. Посредством направените теренни проучвания работата си поставя за цел да изгради актуална структура на честванията и да обрисова настоящата им картина. За целта текстът се стреми да отговори на въпросите: „Има ли травма в тези исторически събития и в какво се изразява тя днес?; Какво значение носят и как то се инкорпорира в съвременния, силно технологизиран свят?; По какъв начин общността използва годишнините и за какво?“.

Изложението на дисертацията следва съответна авторова концепция. Частта озаглавена като Увод – всъщност представлява въведение в тематиката, открояване на значимостта на изследвания научен проблем. Поставят се въпросите за формирането на символната и ценностна стойност на събития като Априлското въстание от 1876 г. и последвалата го Освободителна война. Поставят се проблемите за трагизма, травмата, смъртта, героизма и саможертвата, които заемат важно място в изграждането на българския исторически пантеон. Текстът в тази част на дисертацията цели да обоснове необходимостта от изследването и съответно да изведе неговия основен обект – развитието на разказа за Априлското въстание и Освободителната война във възпоменателни чествания и етапите на техните трансформации за период от над 100 години. Първата глава – „Въведение в

проблема“ всъщност представлява класическият увод, характерен за всяко дисертационно изследване. Ясно са представени целите, изведени са задачи и работни хипотези, подробно е обоснована методологията, в която ключово място заемат теренните проучвания. Съответно, като основни методи са открити: директното наблюдение, интервюта, посещения в местни архиви и институции, фотодокументиране, проследяване на събитията в онлайн пространството и отразяването от медиите през последните години. Обосновани са критериите за избор на местата за извършване на теренните проучвания. Втората глава представя историческата рамка на основния разказ за Априлското въстание и Освобождението, създаването на пантеон от герои, и проследяването на развитието му до днес. Тази част проследява стъпките на институционализиране на честванията и легитимирането на историческия разказ в общественото съзнание, за да достигне до същността на изследвания проблем, а именно съвременната ситуация и възможното трансформиране на възпоменателните чествания. Авторката показва много добро и детайлно познаване на публикуваната към момента литература, имаща отношение към тематиката на дисертационния труд. Представени са основните историографски и мемоарни източници, имащи значима роля за създаването на представите в масовото съзнание за Априлското въстание и Освободителната война, както и техните автори – Захарий Стоянов, Иван Вазов, Стоян Заимов, Димитър Страшимиров, Иван Хаджийски, чиито творби и до днес формират основния образ в масовите представи за тези събития. Отчетен е и приносът на чуждестранни журналисти, писатели, общественици като Джанюариъс Макгахан, Уилям Гладстон, лейди Странгфорд, Юджийн Скайлер, Виктор Юго, Оскар Уайлд, Едуин Пиърс, Л. Н. Толстой, Достоевски, Дмитрий Менделеев, Иван С. Аксаков, Иван Тургенев, Ян Неруда и др., кратък обзор е направен и на балканската политическа сатира от периода. Изложението в тази глава продължава с историографски преглед на публикации на съвременни изследователи, акцентирание върху конфликтни моменти и употреби на наратива през годините. С приносен характер за мен са третата и четвъртата глава, в които ключово място заемат извършените от авторката теренни наблюдения. Те са извършени в градовете - Батак (през 2017, 2018, 2019 и 2020 г.), Перушица (2018, 2019 и 2020г.),

Карлово (2019 и 2020 г.) и село Скравена, Ботевградско (2019, 2020 и 2021 г.). Много добре са обосновани критериите, по които са селектирани и избрани изследователските терени. При тези проучвания са издирени данни от местните институции – читалища и музеи, също и от краеведски издания и сборници, проведени са интервюта с общински специалисти. Особено внимание се обръща на периода от 1944 до 1989 г., когато възпоменателните чествания се изменят драстично. Основополагащият за честванията религиозен характер се премахва, а годишнините се обвързват с „героични“ моменти от историята на управляващата партия БКП. Докторантката детайлно е проследила тенденцията за приобщаване на партийната история към възрожденските герои и техните идеали. Конкретни приноси страни в тази глава са проследяването на съдбата на религиозния характер на честванията, открояването на ролята на Българската православна църква, и съответно радикалните промени настъпили след 9 септември 1944 г. – маргинализирането на църковния ритуал, отхвърлянето му, и съответно промените в символиката на честванията, които стават все по-силно обвързани с партийната идеология. Тук изложението е подкрепено с ефектни примери от Батак, Перушица и Скравена. Извършените теренни проучвания позволяват също да се покаже и местният/регионален характер на годишнините и тяхната значимост за локалните общности. Представянето на резултатите от теренните наблюдения продължава и в четвъртата глава, като там е направен профил на съвременната ситуация. В тази част Н. Хубенова разгръща динамично и многообхватно изложение, като описаните различни ситуации, конфликти, прерастващи в скандали /напр. т.нар. „Случай с Батак“/ на практика проследяват в развитие процеса на това, как възпоменателните чествания се превръщат в културна памет с травматичен характер. Широкият хронологичен обхват и разнообразието от източници, които И. Хубенова включва в научно обръщение позволяват в цялото изследване да се прилага съпоставителен подход при разглеждане на проблематиката в нейната значимост, сложност и многообразие. Петата последна глава очертава визуалния обобщен образ на честванията през призмата на техните символни и пространствени измерения. Представените в тази част проучвания са значими за допълване на

изследователското поле на съвременната българска празничност. В Заключението са синтезирани направените обобщения и изводи.

Приноси на дисертационния труд:

За мен от ключово значение за постигнатите резултати от дисертационното изследване е използваната методология. Предпочетените методи и подходи са съобразени с липсата в културните институции по места /напр. музеи и читалища“ на единна система за издирване, съхраняване и представяне на статистическа информация по важни аспекти от разглежданата проблематика. От изследваните обекти, най-ярко това проличава в Перушица – „На терена, по време на наблюдението – отбелязва Н. Хубенова в дисертацията си, в музея нямаха информация за историята на честването, освен няколко недатирани снимки от онова време. Липсва поддържан архив в града“ /с. 59/. В тази връзка развитият в дисертацията модел за теренни проучвания може да бъде много полезен за развитие на последващи регионални и локални проучвания, а също и на местните институции на паметта, обществени организации, краеведи и всички, проявяващи интерес към тази проблематика.

Дисертационният труд дава ново знание и въвежда в научно обръщение важна информация за изследваните възпоменателни чествания, реконструира основния наратив, който мултиплицират годишнините и неговата генеалогия. Разгледани са основните фрагменти, значения, употреби и възприемането им от публиката. Предоставен е емпиричен материал за бъдещи проучвания и анализи.

Дисертационният труд е с принос към изследванията на съвременната празничност. Дава ново знание за локалното разнообразие на съвременната празничност и нейните характерни специфики.

Считам, че приносите са лично дело на кандидата и могат да бъдат значими, както за разширяване на теоретичните знания, така и за практиката в тази област.

Препоръки: Като се съобразявам със спецификата на изследването ще си позволя да отправя следните препоръки: Смятам, че в уводната част, ясно трябва да се формулират и обосноват ограниченията в дисертационния труд, като например това, че с оглед на предпочетените селектирани обекти за теренни проучвания, по-

фрагментарно са представени възпоменателните чествания за Освобождението и по-обширно и подробно са представени тези за Априлското въстание. В хода на дисертацията тази особеност на изследването по индиректен начин е пояснявана, но е необходимо ясно да се заяви в уводната част. В представения дисертационен труд има допуснати и някои слабости, свързани основно с повторения на отделни оценки и констатации в процеса на изложението. Тези препоръки по-никакъв начин не намаляват достойнствата на настоящото изследване, стойността на постигнатите резултати, изводите и обобщенията направени от докторантката.

Автореферат и публикации по дисертацията

Авторефератът обективно отразява съдържанието на дисертационния труд и постигнатите резултати. Докторант Илияна Хубенова е апробирала части от дисертационния си труд в три самостоятелни публикации. Две от публикациите са отпечатани съответно в: Годишник на СУ, ФФ, Културология, т. 1, 2022 г., с. 89-113; и Годишник на СУ, ФФ, Книга докторанти, т. 5, 2020, с. 125-140. Третата публикация е в размер на 15 страници и е приета за публикуване и включена в брой 27 на сп. „Семинар БГ“, съгласно приложената служебна бележка.

В текста на дисертационния труд, автореферата към него и публикациите по темата на дисертацията не съм констатирала данни за плагиатство и приемам, че те са лично дело на автора.

Заключение

Като имам предвид актуалността и значимостта на разработената в дисертационния труд проблематика, постигнатите научни резултати и приноси, убедено давам своята ***положителна оценка*** и предлагам на научното жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Илияна Николаева Хубенова, в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Културология - Културно наследство и местна идентичност“.

14 юли 2023 г.

Рецензент:

проф. д-р София Василева